

Güzide-i Esnâd-i Siyasî-i İnan ve Osmanî : Devre-i Kacarîye cild-i evvel (İnan ve Osmanlı Siyasî Belgelerinden Seçmeler: Kacarlar Devri), I. Cild (1211-1270/1796-1854)

Defter-i Mütâlâât-ı Siyasî ve Beynelmilelî vâbeste be Vezâret-i Umur-i Harice-i Cumhuri-i İslamî-i İnan, Vâhid-i Neşr-i Esnâd, I. baskı, 2000 aded, Tahran 1369 h.ş.

Dışişleri Bakanı Ali Ekber-i Velâyeti'nin imzasını taşıyan Önsöz'ün ardından Giriş kısmında "Kitabın konusu gereği, bu devrin önemli ve hassas konularına temas etmek gereklidir" denilerek, bu devirde İnan'ın zamanın üç büyük gücü, Osmanlı devleti, Çarlık Rusyası ve İngiltere ile gerek hudud, gerekse siyasî konularda karşı karşıya gelerek, mücadele etmek zorunda kaldığı ifade edilir.

Belgelerden de anlaşılacağı üzere, Kacarlar devrinde iki taraf arasındaki ihtilâfın mezheb ve hudud meselelerine dayandığı, yabancı devletlerin ise bundan yararlanmaya çalıştığına işaret edilerek (s.6), I. (1238/1823) ve II. Erzurum Ahidnâmesi (1273/1847) ile iki devlet arasındaki hudud anlaşmazlıkları ve toprak meselelerinin, Rus ve İngiliz temsilcilerinin de huzurunda görümlere, sonuçlandırıldığı vurgulanır. Yayınlayanların ifadesine göre, Osmanlı Devleti, Ahidnâme'nin bazı maddelerinin tefsiri ve asılsız bahane araması sonucunda hudud tecavüzlerini sürdürmüş ise de, II. Erzurum Andlaşmasından sonra, tarafların ilişkileri, andlaşma esasları çerçevesinde devam etmiş, Erzurum Ahidnâmesi'nden sonraki ihtilâflar genellikle karşılıklı hudud tecavüzleri, yağmalama şeklinde gerçekleşmiştir. Hattâ Nâsıreddin Şah, yurtdışına gerçekleştirdiği ilk yolculuğundan dönüşü sırasında İstanbul'a uğradığında, Sultan Abdülaziz'i ziyareti sırasında hudud anlaşmazlıkları konusu bir kere daha gündeme gelmiş ve Osmanlı Sultanı bunun çözümünden yana bir tavır takınmış olmakla birlikte, gerek Sultan Abdülaziz, gerekse halefleri bu hususta ısrarlı olmamışlar ve mesele her iki hanedanın sona ermelerine kadar da öylece kalmıştır (s.7).

I. cilt, 1211 (1796) yılından 1270 (1854) yılına kadar veya başka bir ifade ile I. Erzurum Andlaşması öncesinden II. Erzurum Andlaşması sonrasına kadar olan yıllar arasındaki döneme ait belgeleri içermekte olup, 6 bölümden oluşmaktadır.

Bunlar şu başlıkları taşımaktadır:

1. İnan ve Osmanlı tarihinin özeti,

2. İki ülke devlet adamlarının mektuplaşmaları ile ilgili belgeler (69 belge bulunmaktadır). Bunlar çoğunlukla Türkçe olup fotokopileri konulup, Farsça özetlenmiştir. Bunların asılları İstanbul Başbakanlık Arşivindedir),

3. Hudud konuları, Hürremşehir ve iki devlet arasındaki Andlaşmalar (27 belge bulunmaktadır),

4. İki devlet arasındaki Andlaşmalar, Erzurum müzakereleri, Kürdistan ve Azerbaycan hududları ile ilgili belgeler (56 belge bulunmaktadır),

5. Erzurum Ahidnâmesi ile ilgili olarak 4 devlet (İnan, Osmanlı, Rus ve İngiliz) görevlilerinin konuşma ve görüşmeleri ile ilgili tutanaklar (16 belge bulunmaktadır),

6. Hududdaki köyler ile ilgili hüküm ve belgelerden örnekler (9 belge bulunmaktadır).

Eserin sonundaki ekler kısmında Osmanlı Sultanları, onların bazılarının resimleri ile Osmanlı devleti ile ilgili 5 adet harita yer almaktadır.

İçindekilere gelince:

I. BÖLÜM (s.13-93):

I. Kısım: Özet olarak Kacarlar döneminde İran Tarihi (s.13)

-Kacarların ortaya çıkışı sırasında İran (s.13),

-Aga Muhammed Han (1200-1211 /1786-1796) (s.15),

-Fethali Şah (1212-1250/1757-1834) (s.19),

-Muhammed Şah (1250-1264/1834-1848) (s.29),

-Nâsireddin Şah (1264-1313/1848-1895) (s.32),

-Muzaffereddin Şah (1313-1324/1895-1906) (s.40),

-Muhammed Ali Şah (1324-1327/1906-1909) (s.42),

-Ahmed Şah (1327-1343/1909-1924) (s.44).

II. Kısım: Özet olarak Kacarlara çağdaş dönemde Osmanlı Tarihi (s.47),

-Ekler:

-Kacar dönemi Sadrazam ve Reisü'l-vüzerâları (s.77),

-Kacar dönemi İran Dışişleri Bakanlarının adları (s.81),

-Kacar dönemi Osmanlı devleti nezdindeki İran elçileri (s.83). Burada eserin baskı tarihine kadar görev yapanların adları sayılmıştır,

-Kacar döneminde İran'da görev yapan Osmanlı devleti elçileri (s.86),

-Haritalar (s.88), (5 tane),

-Yararlanılan eserler (s.93).

II. BÖLÜM (s.97-228):

I. Kısım: İlerigelenler ve Hâkimler arasındaki mektuplaşmalar (s.97),

1. Osmanlı Sadrazamının Osmanlı Padişahına raporu (s.97). Konu: Kacar Aga Muhammed Han'ın kuvvetlerinin Horasan'dan dönerek, muzafferâne Tahran'a girişi ve Osmanlı casusunun Dağıstan, Şemhal ve Derbend Savaşı hakkında yazısı. Tarih: 23 Receb 1211. Türkçe olup, aslı Başbakanlık Osmanlı Arşivindedir.

2. Fethali Şah'ın Osmanlı Sultanı II. Muhamud Han'a mektubunun sûreti (s.99). Türkçe olup, aslı Başbakanlık Osmanlı Arşivindedir. Tarih: 1223 Zilhicce.

3. Abbas Mirza'nın Osmanlı Sultanı II. Mahmud Han'a mektubunun sûreti (s.102). Aslı Başbakanlık Osmanlı Arşivindedir. Tarih: 1233 evâhir-i Zilhicce.

4. Fethali Şah'ın yollardan sorumlu olan yetkililere hükmü (s.105). Şeyh Müfid, Aga Buzurg, Çavuş Muhammed ve Hacı Baba gibi vefat eden kimselerin naaşlarının Necef'e nakli hususunda yolların korunması ile ilgilidir. Tarih: C. sâni 1228. Aslı Başbakanlık Osmanlı Arşivindedir.

5. İnan veliâhdı Abbas Mirza'nın Osmanlı devletine mektubu (s.108). Tarih: 25 Şevval 1228. İki devlet arasında anlaşmazlık konularının halli. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

6. Fethali Şah'ın Osmanlı Sultanı Mahmut Han'a mektubu (s.110). Tarih: 1232. Fethali Şah'ın, Osmanlı Sultanına, iki devlet (Osmanlı-İran) arasındaki savaşın sona erip, barış aktedilmesi ile ilgili olarak teşekkürnâmesi olup, aslı Türkçe ve B.O.A.'dedir.

7. Barpune Han'ı Emirü'l-müslimin Seyyid Muhammed Ömer'in İran ve Osmanlı devletinin ittifakı hususunda Kâsım Han'ın gönderilmesi ile ilgili Osmanlı Sultanı Mahmud Han'ın mektubu (s.112). Tarih 1234 R. ewel. Aslı B.O.A.'dedir.

8. Kaçak İran aşiretlerinin yerlerine gönderilmesi, Erzurum Gümrüğü, geçen yıl Şam'da hacılardan para-pul alınması, Erzurum'dan bâzı malzemenin götürülmesinin engellenmesi, İranlı olup vefat edenlerin terekkesinden vergi alınmaması, Bağdad'da Davud Beg'in istekleri, Tokat'ta İranlı tüccarların mallarından bac alınmaması, Ahıska'da bulunan İran Serdarının kardeşinin hanımları ile ilgili hususlarda belge (s.120). Tarih: 1234. Aslı B.O.A.'dedir.

9. Fethali Şah'tan Osmanlı Sultanı II. Mahmud'a mektup. (s.122). Tarih: Yok. Muhtemelen 1238?. Hududlardaki kargaşanın ortadan kaldırılması hakkında olup, aslı B.O.A.'dedir,

10. Celâl Paşa'nın Şark Seraskeri Rauf Paşa'ya yazısı (s.128). Tarih: 21 Muharrem 1238. İranlılar tarafından bir Osmanlı casusunun ele geçirilmesi. Türkçe olup, aslı B.O.A.'dedir.

11. Bağdad Valisi Davud Paşa'nın Osmanlı Sadrazamına yazısı (s.130). Tarih: 25 Muharrem 1238. İran kuvvetlerinin Bağdad'a 8 fersah uzaklıkta toplandığı hakkında. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

12. Musul Valisi Numan Paşazâde'nin Yahya Paşa'ya hükmü (s.132). Tarih: Ramazan 1238. İranlıların savaş ilân etmeden Bağdad'a yürüdüklerinden, vakit geçirmeksizin yardıma gelmesi. Aslı türkçe olup, B.O.A.'dedir.

13. Bağdad Valisi Davud Paşa'nın Fethali Şah'a yazısı (s.135). Tarih: Yok. Sadrazam Mirza Muhammed Şefi-i Mâzenderânî'nin defni hususunda. Aslı Türkçedir.

14. Şark Seraskeri Rauf Paşa'nın Bağdad Valisi Davud Paşa'ya yazısı (s.137). Tarih: 27 Muharrem 1239. Barış Anlaşması hilafına hareket edilmemesi. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

15. Bağdad Valisi Davud Paşa'nın Şark Seraskeri Rauf Paşa'ya yazısı (s.140). Tarih: 11 Safer 1239. Askerin İran'a karşı hazır bulundurulması. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

16. Fethali Şah'ın Erzurum Muahedesi hakkında buyruğu (s.143). Tarih: 1239 Safer. Aslı B.O.A.'dedir.

17. Bağdad vâlisi Davud Paşa'nın Osmanlı Sadaretine yazısı (s.146). Tarih: 5 R.ewel 1239. İranlıların anlaşma hükümlerine uymadıkları hakkında. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

18. Bağdad vâlisi Davud Paşa'nın Osmanlı Sadaretine mektubu (s.148). Tarih: 5 R.ewel 1239. Kerkük yöresindeki Kürt ilerigelenlerinin tutumları. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

19. Bağdad vâlisi Davud Paşa'nın İran devletine yazısı (s.150). Tarih: 13 R. ewel 1239. İran ile savaş müteakip, Rauf Paşa tarafından imzalanan Musalahanâme'nin ardından Bağdad valiliğince İran topraklarına hiçbir tecavüz olmadığı. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

20. Selim Paşa'nın Şark Seraskeri Rauf Paşa'ya yazısı (s.153). Tarih: 17 R. ewel 1239. Kürt Haydaranlu aşireti hakkında. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

21. Davud Paşa'nın Osmanlı Sadaretine yazısı (s.155). Tarih: 21 C. ewel 1239. İran devletinin Basra konusuna bakışı. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

22. Abbas Mirza'nın Şark Seraskeri Rauf Paşa'ya yazısının çevirisi (s.157). Tarih: 1239 . Muhammed Kasım Han'ın sefir tayini. Aslı Türkçe olup B.O.A.'dedir.
23. Gönderilen Osmanlı elçisinin Osmanlı Sadaretine yazısı (s.159). Tarih: 1239. Necib Efendi ile ilgili. Aslı B.O.A.'dedir.
24. Bağdad vâlisi Davud Paşa'nın Osmanlı Sadaretine yazısı (s.161). Tarih: 5 Receb 1239. Baban aşireti, Erbil ve Kerkük yöresi olayları. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.
25. Vakânüvis Muhammed Sadık'ın yazısı (s.163). Tarih: 1239. İki devlet arasındaki savaşın, her iki ülkeye zarar verdiği. Aslı Farsça olup B.O.A.'dedir.
26. Kars muhafızı Hüseyin Paşa'ya mektup (s.168). Tarih: 1239. Elçinin görev yerine gönderilmesinin gecikmesi. Farsça olup, aslı B.O.A.'dedir.
27. Savucbulag hakimi İbrahim Kulu Han'ın Bağdad vâlisine yazısı (s.171). Tarih: 1239. Kerkük ve Erbil dolaylarındaki olaylar. Aslı Farsça olup, B.O.A.'dedir.
28. Fethali Şah'ın Bağdad vâlisine yazısı (s.174). Tarih: 1240 C. sâni. Şah'ın haremine mensup hanımların hac ziyareti için geçerken ilgi gösterilmesi. Aslı Farsça olup, B.O.A.'dedir.
29. Abbas Mirza'nın Şark Seraskeri Galip Paşa'ya yazısı (s.177). Tarih: 1241 R. evvel. Andlaşma şartlarına uyulması ve Karabağ'da bina tesisinden vazgeçilmesi. Aslı Farsça olup, B.O.A.'dedir.
30. Kars hâkimine mektup (s.184). Tarih:1241. Kars yöresi olayları ile ilgili. Aslı Farsça olup, B.O.A.'dedir.
31. Hakkâri hâkimi Nurullah Beg'in mektubu (s.184). Tarih: 1242. Osmanlı devletine bağlılığı ile ilgili. Aslı B.O.A.'dedir.
32. Abbas Mirza'nın Erzurum vâlisine mektubu (s.187). Tarih:1242. Osmanlı devletinin tutumundan memnuniyetin ifadesi. Farsça olup, aslı B.O.A.'dedir.
33. Abbas Mirza'nın Erzurum vâlisi Galip Paşa'ya yazısı (s.190). Tarih: 1242. Ahmed Paşa'nın gelişi. Farsça olup, aslı B.O.A.'dedir.
34. General Paskeviç'e tebrik mektubu. Tarihsiz. İranlıları yenilgiye uğratması dolayısı ile. Türkçe olup, aslı B.O.A.'dedir.
35. Erzurum vâlisi Galip Paşa'nın General Paskeviç'e mektubu (s.195). Tarih: 15 Zilkade 1242. Hüdââferin köprüsünün İranlılar tarafından yakılması. Türkçe olup, B.O.A.'dedir.
36. Van Muhafızı İshak Paşa'nın Bağdad vâlisi Ragıp Paşa'ya mektubu (s.197). Tarih: 9 Receb 1242. Osmanlı casuslarının İran ahvali ile ilgili verdikleri bilgiler. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.
37. Abbas Mirza'nın Osmanlı Reisü'l-küttabına yazısı (s.199). Tarih: 1243 Şaban. İran'ın Rusya ile barış imzalaması. Farsça olup, aslı B.O.A.'dedir.
38. Abbas Mirza'nın yazısının çevirisi (s.201). Tarih: 1243. Aslı B.O.A.'dedir.
39. Sadrazam Mirza Şefi'nin Osmanlı Sadaret Kaymakamına yazısı (s.203). Tarih: 1244. İki devlet arasında iyi ilişkilerin gereği. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.
40. Abbas Mirza'nın Osmanlı Sadaret Kaymakamına yazısı (s.206). Tarih: 17 R. evvel 1247. Eski Bağdad vâlisinin tutuklanması. Aslı Farsça olup, B.O.A.'dedir.

41. Esad Efendi'nin Osmanlı Sadrazamına yazısı (s.209). Tarih: 1251. Yolların karla kaplı olmasından dolayı bir süre Erzurum'da ikamet gerektiği, karlar eriyince İran'a hareket edileceği. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

42. İstanbul'daki İran elçisinin Osmanlı sarayına yazısı (s.211). Tarih: 13 Ramazan 1252. Üç İranlı şehzadenin Osmanlı devletine sığınması ve Osmanlı devletinin tutumu ile ilgili olarak teşekkür. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

43. Osmanlı Sefaretinin Osmanlı Sadaretine yazısı (s.213). Tarih: 1252. Abbas Mirza'nın ölümü ve Muhammed Mirza'nın veliahdlığa tayini hakkında. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

44. Sultan II. Mahmud'dan Kacar Muhammed Şah'a mektup (s.215). Tarih: 1252. İki devlet arasında dostluğun pekiştirilmesi. Farsça.

45. İstanbul'da oturan İran elçisinin yazısı (s.218). Tarih: 4 R. evvel 1254. Osmanlı devletine sığınan İranlı şehzadeler hakkında. Aslı Farsça olup, B.O.A.'dedir.

46. IV. Sultan Murad zamanındaki anlaşma (1049) ile ilgili belge (s.220). Tarih: 1255. Aslı Türkçe olup, B.O.A.'dedir.

47. Sultan Abdülmecid'den Kacar Muhammed Şah'a mektup (s.222). Tarih: Yok. II. Mahmud'un ölüp, yerini Abdülmecid'in alması ile ilgili. Belge noksan olup Türkçedir.

48. Faysal b. Suud'un Nâsireddin Şah'a yazısının çevirisi (s.224). Tarih: 1267 Şevval. Taraflar arasında dostluğun pekiştirilmesi.

49. Abdülmecid Han'ın Nâsireddin Şah'a mektubu (s.226). Tarih: 16 Safer 1268. Ahmed Dakik Efendi'nin Sami Efendi'nin yerine Büyükelçi olarak atandığı. Türkçe.

II. Kısım: İki Ülke Devlet Adamlarının Mektupları (s.229):

50. Osmanlı Sadrazamı Mehmed Rauf'un İran Sadrazamına yazısı (s.229) Tarih: Yok. Şah'ın tahta oturması dolayısı ile Osmanlı Sadrazamının İran Sadrazamına tebriki ve Mehmed Esad Efendi'nin İran'a Büyükelçi olarak atanması. Türkçe.

51. Esad Efeendi'nin İran Dışişleri Bakanına yazısı (s.232). Tarih: Yok. Elkab ile ilgili olarak. Türkçe.

52. Osmanlı Sadrazamı Mehmed Hüsrev'in İran Sadrazamına yazısı (s.234). Tarih: Yok. Teşekkür mektubu. Türkçe.

53. Osmanlı Sadrazamı Mehmed Hüsrev'in Naibüs-Saltana Abbas Mirza'ya yazısı (s.234). Tarih: Yok. Sultan Mahmud'un ölüp, Sultan Mecid'in tahta oturması. Türkçe.

54. Erzurum Valisi Ahmed Paşa'nın Abbas Mirza'ya Naibüs-Saltanalığını tebrik mektubu (s.238). Tarih: Yok. Türkçe.

55. Ahmed Hulusi Paşa'nın Abbas Mirza'ya yazısı (s.240). Tarih: Yok. Davud Paşa'nın azledilip, Ali Paşa'nın Bağdad Vâililiğine tayini. Türkçe.

56. Ahmed Hulusi Paşa'nın İran Veliahdına yazısı (s.242). Tarih: Yok. Said Han'ın isteklerine cevaben. Türkçe.

57. Osmanlı Reisü'l Küttab'ı Mehmed Hamid Paşa'nın İran Veliahdına mektubu (s.244). Tarih: Yok. Dostluk ve iyi niyet izharı. Türkçe.

58. Osmanlı Vezir-i Azam'ı Mehmed Rauf'un Veliahd Abbas Mirza'ya mektubu (s.246). Tarih: Yok. İyi ilişkilerin devamı. Türkçe.

59. Osmanlı Reis'ül Küttab'ı Ahmed Âkif'in İran Veliahdına yazısı (s.248). Tarih: 19 Muharrem 1249. İyî ilişkilerin devamı. Türkçe.
60. Hacı Mirza Akası'nın Bağdad Valisi Ali Rıza Paşa'ya yazısı (s.250). Mirza Mehdi Münec-cimbaşı'nın Molla Abdülaziz'in yerine Bağdad Maslahatgüzarlığına tayin edildiği. Farsça.
61. Mehmed Esad Paşa'nın İran Sadrazam vekiline yazısı (s.252). Tarih: 1250. Muhammed Şah'ın tahta oturuşunu tebrik. Türkçe.
62. İran Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'ın Osmanlı Dışişleri Bakanına yazısı (s.254). Tarih: 1250. Savaş araç-gereçleri hakkında. Farsça.
63. İran Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'ın Osmanlı elçisi Kemal Efendi'ye yazısı. Tarih: 3 Ramazan 1254. Fırar eden Şehzadeler ve hudud konuları. Farsça.
64. İran Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'ın Osmanlı Dışişleri Bakanına yazısı (s.2599). Tarih: 9 C. âhir 1254. İngilizlerin Afganistan'daki faaliyetleri. Farsça.
65. İran Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'ın Rum (Osmanlı) Devleti Dışişleri Bakanına yazısı (s.262). Tarih: 1254. Revanduz hakimine uyarı hakkında. Farsça.
66. Hacı Mirza Akası'nın Rum (Osmanlı) Sadrazamına yazısı (s.265). Tarih: 1257. Hudud konuları, aşiretler ve ticaret hakkında. Farsça.
67. Emir Kebir'in Osmanlı Sadrazamı Reşid Paşa'ya yazısı (s.272). Tarih: Safer 1266. Yollar, Osmanlı elçileri ve Buhara hakkında. Farsça.
68. Dışişleri Bakanlığının diğer devlet elçilerine yazısı (s.276). Tarih: 2 R. sâni 1269. Dışiş-leri Bakanı Mirza Said Han'ın tanıtılması. Farsça.
69. Ali Rıza Paşa'nın Nâsireddin Şah'a yazısı (s.278). Tarih: 1270?. Ali Rıza Paşa tarafından Nâsireddin Şah'a birkaç baş at armağan edilmesi. Farsça.

III.BÖLÜM: (s.283-439) Hudud konuları (Tarihî geçmiş, Hürremşehr ile ilgili belgeler):

70. IV.Sultan Murad'ın Şah Safi'ye yazdığı hududlarla ilgili anlaşmanın Farsça çevirisi (s.286). Tarih: 1049.
71. Nadir Şah ile I. Mahmud arasındaki Ahidname (s.290).Tarih: Şaban 1159. Hududlar, Hacılar, iki devlet temsilcilerinin başkentlerdeki ikametleri, tutsaklar, mezheb konuları. Farsça.
72. Erzurum Seraskeri Mehmed Emin Rauf ve Mirza Muhammed Ali Müstevfî arasında va-rılan anlaşma (I. Erzurum Ahidnamesi) (s.294). Tarih: 19 Zilkade 1238. Farsça.
73. Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'ın Bağdad Maslahatgüzarı Molla Abdülaziz'e yazısı (s.299). Tarih: 1250. Bağdad vâlisi Ali Rıza Paşa tarafından Hürremşehr'in yağmalanması. Farsça.
74. Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'ın Mirza Cafer Han Müşirüddeve'ye yazısı (s.302). Tarih: 1254. Bağdad vâlisi Ali Rıza Paşa tarafından Hürremşehr'in yağmalanması. Farsça.
75. Emir-i Nizam'ın (Ordu Komutanı) Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'a yazısı (s.305). Tarih: 1256. Hürremşehr hakkında. Farsça.
76. Müşirüddeve'nin hududlarla ilgili rapor özeti (s.305). Tarih: Yok.
77. Hacı Mirza Akası'nın İngiliz Mashalatgüzarına yazısının sûreti (s.312). Tarih: 1261. Hürremşehr'in önemi. Farsça.
78. İngiliz Mashalatgüzarının Hacı Mirza Akası'ye yazısının sûretinin çevirisi (s.315). Ta-rih: 17 R. sâni 1261. Hürremşehr, Zohab ve kaçak şehzadeler hakkında. Farsça.

79. İngiltere Maslahatgüzarının Hacı Mirza Akası'ye yazısının çevirisi (s.319). Tarih. 1262. Hürremşehr hakkında. Farsça.

80. İran ve Osmanlı devletlerinin Erzurum'daki son anlaşmalarının sûreti (s.323). Tarih: 5 C. sâni 1262. Hürremşehr ve Hadr adasının İran'a, Süleymaniye'nin Osmanlı devletine ait olması, Şattûlarab'da gemi kullanma hakkının her iki taraf için eşit olması. Farsça.

81. Mirza Cafer Han Müşirüddeve'nin Dışişleri Bakanlığına raporu (s.327). Tarih: 18 C. sâni 1265. Irak-ı Arab'ın durumu ve hudud kapıları. Farsça.

82. Osmanlı devlet adamlarının Aracı devletlerin görevlilerine soruları (s.357). Tarih: 1266?. Osmanlı devlet adamlarının aracı devlet görevlilerinden bazı konularda açıklama istemeleri ve cevapları. Farsça.

83. Osmanlı devleti'nin Erzurum Anlaşması'nın bazı maddeleri ile ilgili soruları ve elçilerin cevapları (s.360). Tarih: Yok. 1266?. Farsça.

84. Dört devlet görevlilerinin hudud belirlemek için Hürremşehr'de bir araya gelmeleri ve görüşmeleri (s.367). Tavuk Yılı. R. evvel 1266. Hürremşehr ve Hadr adası hududunun belirlenmesi. Farsça.

85. İngiltere Maslahatgüzarı Johston Sheil'in Mirza Taki Han-ı Emir Kebir'e yazısı (s.390). Tarih: 22 C. sâni 1266. Hürremşehr'de hudud hatı. Farsça.

86. İngiliz temsilcisinin (Sheil) Mirza Taki Han-ı Emir Kebir'e yazısı (s.395). Tarih: 10 Şaban 1266. Hudud hattının kabulü. Farsça.

87. Emir-i Nizam (Ordu komutanı)'ın Tahran'daki Maslahatgüzarlara yazısı (s.397). Tarih: 16 Şaban 1266. Hürremşehr hudud hatı hakkında. Farsça.

88. Hürremşehr hakimi Hacı Câbir'in Derviş Paşa'ya yazısının sûreti (s.404). Tarih: 12 C. sâni 1267. Ka'b şehri ve ahalisinin İran'a bağlılığı. Farsça.

89. İngiliz Maslahatgüzarının Mirza Taki Han-ı Emir Kebir'e yazısının çevirisi (s.406). Tarih: 12 Safer 1267. Basra ve Hürremşehr hudud hattının tesbiti. Farsça.

90. Emir Kebir'in Tahran'daki Rus ve İngiliz Maslahatgüzarlarına yazısının sûreti (s.411). Tarih: 20 R. evvel 1267. Hürremşehr'de İran ve Osmanlı hudud konuları hakkında. Farsça.

91. İngiliz Maslahatgüzarının Mirza Taki Han'a yazısı (s.418). Tarih: 1267. Hadr adasında kale inşa edilmemesine dair. Farsça.

92. Aracı devletler Maslahatgüzarlarının Emir-i Nizam'a yazısı (s.420). Tarih: 13 C. evvel 1267. Hürremşehr liman ve hudud konusu. Farsça.

93. Rus ve İngiliz Maslahatgüzarlarının Mirza Taki Han'a yazısı (s.423). Tarih: 17 Şevval 1267. Hürremşehr ve Hadr adası hakkında. Farsça.

94. Aracı devletler Maslahatgüzarlarının Mirza Taki Han-ı Emir Kebir'e yazısı (s.426). Tarih: 12 Zilhicce 1267. Hürremşehr dolaylarında İran ordusunun harekâtı hakkında. Farsça.

95. Mirza Taki Han-ı Emir Kebir'in aracı devletler Maslahatgüzarlarına yazısı (s.429). Tarih: 24 Zilhicce 1267. İran ordusunun geri çekilmesi. Farsça.

96. Derviş Paşa'nın Ka'b Şeyh Faris Han'a yazısı (s.433). Tarih: 12 C. sâni 1267. Derviş Paşa tarafından Şeyh Faris'in kıskırılması. Arapça.

97. Şeyh Faris Han'ın Derviş Paşa'ya cevabı (s.436). Tarih: 19 Şaban 1267. Arapça ve Farsça çevirisi.

IV.BÖLÜM (s.443-609):

I. Kısım: Erzurum Görüşmeleri ile İlgili Belgeler:

98. Özel elçilikle Rum (Osmanlı) devletine gönderilen Mühendisbaşı Mirza Cafer'in yazısının sûreti (s.443). Tarih: 1254. Mirza Cafer Han Müşirüddeve'nin elçiliği ile ilgili olarak. Farsça.
99. Mirza Cafer Han'ın Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'a yazısının sûreti (s.447). Tarih: 1254. İran ve Osmanlı Ahidnamesi hakkında. Farsça.
100. İngiliz Elçiliğinin Dışişleri Bakanlığına yazısının çevirisi (s.450). Tarih: 13 Zilhicce 1258. Erzurum görüşmeleri hakkında. Farsça.
101. Dışişleri Bakanlığının İstanbul İran elçiliğine yazısı (s.453). Tarih: 1258. İran ve Osmanlı kararnamesinin imzası. Farsça.
102. Aracı devletler görevlilerinin Milli Savunma Bakanına yazılarının çevirisinin sûreti (s.456). Tarih: 1259/13 Kasım 1843. Aracı devletler görevlilerinin notu. Farsça / Fransızca.
103. Rusya Maslahatgüzarının Hacı Mirza Akası'ye ilgili maslahatgüzar aracılığı ile gönderdiği yazı (s.459). Tarih: 1260. Erzurum görüşmeleri hakkında. Farsça.
104. Hacı Mirza Akası'nin İngiliz Maslahatgüzarına yazdığı yazısının sûreti (s.462). Tarih: 12 R. evvel 1262. Erzurum kararnâmesinin imzalanması. Farsça.
105. İngiltere Maslahatgüzarının Hacı Mirza Akası'ye yazısı (s.465). Tarih: R. sâni 1262. Erzurum kararnâmesi. Farsça.
106. İngiltere Maslahatgüzarının Hacı Mirza Akası'ye yazısı (s.468). Tarih: R. sâni 1262. Erzurum kararnâmesi hakkında. Farsça.
107. İngiltere Maslahatgüzarına yazılan yazının sûreti (s.470). Tarih: 11 Şevval 1262. Erzurum kararnâmesinin imzalanması. Farsça.
108. İngiltere Maslahatgüzarı Johston Sheil'in Hacı Mirza Akası'ye yazısı (s.472). Tarih: 27 Zilkade 1262. Erzurum kararnâmesi. Farsça.
109. Erzurum'da bulunan merhum Mirza Taki Han'ın yazıları (s.474). Tarih: 1262. Barış anlaşması ve şartları. Farsça.
110. İngiltere Maslahatgüzarı Johston Sheil'in Hacı Mirza Akası'ye yazısı (s.477). Tarih: 1262. Mirza Taki Han'ın da mühür basuğu Erzurum Ahidnâmesi hakkında. Farsça.
111. II. Erzurum Anlaşması (s.479). Tarih: 16 C. sâni 1263. Fihrist verilmiştir. Farsça.
112. İran ve Osmanlı diplomatik toplantı tutanağının çevirisinin sûreti (s.486). Tarih: 15 R. âhir 1264. Erzurum Ahidnâmesinin resmi mübadele tutanağı. Farsça / Fransızca.
113. İngiltere temsilcisi Fernet'in Hacı Mirza Akası'ye yazısı (s. 491). Tarih: 10 Receb 1264. Erzurum Ahidnâmesinin imzalanmasından memnuniyet duyulduğu. Farsça.
114. İngiltere Maslahatgüzarı Sheil'in Mirza Taki Han-ı Emir Kebir'e yazısının çevirisi (s.493). Tarih: 6 C. evvel 1266. Erzurum Anlaşması hakkında. Farsça / Fransızca.
115. İngiltere Maslahatgüzarı Sheil'in Mirza Taki Han-ı Emir Kebir'e yazısı (s.498). Tarih: 8 C. sâni 1266. Mirza Muhammed Ali Han'ın İstanbul'da imzaladığı fıkralar. Fransızca.

116. İki devlet Maslahatgüzarları (Rus ve İngiliz) tarafından yapılan açıklamanın çevirisi (s.501). Tarih: 1266. Erzurum Ahidnâmesi ile ilgili açıklama. Farsça.

117. Osmanlı elçisinin Mirza Muhammed Ali Han'a yazısı (s.503). Tarih:20 Zilhicce 1266. Görevlilerin karşı devlet uyruklularına davranışı. Farsça.

118. İngiliz temsilcisi J.Sheil'in Mirza Taki Han-ı Emir Kebir'e yazısı (s.506). Tarih: 3 Ramazan 1266. Erzurum Ahidnâmesinin uygulanması. Farsça.

119. Mirza Cafer Han Müşirüddeve'nin Derviş Paşa'ya yazısının sûreti (s.508). Tarih: 11 C. evvel 1268. Erzurum kararnameğine göre hudud tesbiti. Farsça.

120. Aracı devlet görevlilerinin Derviş Paşa'ya istek yazılarının çevirisi (s. 522). Tarih: (3 Şevval) 21 Ocak 1852. Aracı devlet görevlilerinin hudud tesbitine nezareti. Farsça.

121. Sadrazam Aka Han-ı Nuri'nin aracı devlet Maslahatgüzarlarına yazısının sûreti (s.515). Tarih: 27 Şaban 1268. İstanbul'da hudud ile ilgili işlerin görüşülmesinin İran tarafından kabul edilmediği. Farsça.

122. Mirza Cafer Han Müşirüddeve'nin Albay Çerikof ve Albay Williamson'a yazdıkları yazının sûreti (s.518). Tarih: 24 Zilhicce 1268. Erzurum anlaşmasına göre hudud tesbitinin sona ermesi. Farsça.

123. Aracı devletler görevlilerinin Mirza Cafer Han Müşirüddeve'ye yazısının çevirisinin sûreti (s.524). Tarih: 5 Zilkade 1268. Kotur hududu. Farsça (Aslı Fransızca).

124. Aracı devletler görevlilerinin ortaklaşa Derviş Paşa'ya yazdıkları yazının sûreti (s.525). Tarih: 28 Haziran/10 Temmuz 1852/1269. Derviş Paşa'nın Lâhican'a tâbi Pesve'deki icraatı. Farsça.

2.Kısım: Kürdistan ve Azerbaycan Hududları İle İlgili Belgeler:

125. İngiltere Maslahatgüzarının Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'a yazısı (s.529). Tarih: 1250. Revanduz hakiminin uyarılması. Farsça.

126. Osmanlı Sadrazamının İran devletine yazdığı yazının sûreti (s.532). Tarih: 1250. İran'ın Zohab Sancağındaki malikiyeti. Farsça.

127. İngiltere temsilcisinin Naibü'l-Vüzerâ Mirza Ali'ye yazısının sûreti (s.534). Tarih: 1250. Kahraman Mirza için buyruk çıkarılması. Farsça.

128. Rus Maslahatgüzarının Dışişleri Bakanı Mirza Mes'ud Han'a yazısının sûreti (s.536). Tarih: 20 Zilhicce 1254. Ermenilere eziyet edilmemesi. Farsça.

129. Emir-i Nizam'ın Maslahatgüzar Aka Muhammed Hasan'a yazısı (s.539). Tarih: 1257. Tüccarın yağmalanan malı ve 50.000 kuruş. Farsça.

130. Kirmanşah hakimi Kahraman Mirza'nın Dışişleri Bakanı Mirza Ebu'l Hasan'a yazısı (s.542). Tarih: C. sâni 1257. Aşiretler ve kaçaklar hakkında. Farsça.

131. İngiliz Maslahatgüzarının Dışişleri Bakanlığına, Hoca Mirza Ebu'l Hasan'a yazısı (s.544). Tarih: 24 C. sâni 1258. Erdelan ve Süleymaniye valisi ile ilgili şikâyetler. Farsça.

132. Cornel Sheil'in Dışişleri Bakanı Mirza Ebu'l Hasan Han-ı Şirazi'ye yazısının çevirisi (s.546). Tarih: 4 C. evvel 1258. Hudud konuları ve ticaret. Farsça. Aslı İngilizce.

133. İngiltere Elçiliğinin Sadrazam Hacı Mirza Akası'ye yazısı (s.551). Tarih: 15 C. evvel 1262. Hududlarda kale inşa edilmemesi hakkında. Farsça.
134. Rusya elçiliğinin Dışişleri Bakanlığına yazısının süreti (s.553). Tarih: R. evvel 1265. Fitne çıkaran ilerigelen bir Osmanlı vatandaşı Nurullah Bey'in İran'a kaçması. Farsça.
135. Kirmanşah hakimi Firuz Mirza'nın Zohab hakimi İbrahim Paşa'ya yazısı (s.555). Tarih: Safer 1266. Hudud konuları hakkında. Farsça.
136. Haşmetüddeve'nin Sertib (Tuğgeneral) Asker Han'a yazısı (s.558). Tarih: Receb 1266. Afşar Sertib Asker Han'ın Sulduz hududu hakkında hükmü. Farsça.
137. Mühendis Mirza Hasan'ın Nâsireddin Şah'a yazısı (s.560). Tarih: 1267. Âzerbaycan hududu. Farsça.
138. Mühendis Mirza Hasan'ın Mirza Cafer Han Müşirüddeve'ye yazısı (s.562). Tarih: 1267. Hudud konuları hakkında. Farsça.
139. Mühendis Mirza Hasan Han'ın, Dışişleri Bakanlığına yazısı (s.565). Tarih: 1267. Hudud yenilenmesi, Kotur, Tergur ve Serdeşt'teki hudud haritasının çıkarılması. Farsça.
140. Mühendis Mirza Hasan Han'ın Dışişleri Bakanlığına yazısı (s.569). Tarih: 1267. Âzerbaycan'da hudud haritasının çıkarılması. Farsça.
141. Mühendis Mirza Hasan Han'ın Dışişleri Bakanlığına yazısı (s.572). Tarih: 1267. Kotur'un önemi. Farsça.
142. Mühendis Mirza Hasan Han'ın Dışişleri Bakanlığına yazısı (s.574). Tarih: 1267. Kotur meselesi. Farsça.
143. Rus ve İngiliz Maslahatgüzarlarının Dışişleri Bakanı Mirza Muhammed Ali Han'a yazıları (s.578). Tarih: 12 Safer 1268. Kotur'a yapılan tecavüzler. Farsça.
144. Rus ve İngiliz Maslahatgüzarlarının Dışişleri Bakanı Mirza Muhammed Ali Han'a yazıları (s.5809). Tarih: 20 Safer 1268. Hudud çalışmaları sırasında Derviş Paşa'nın Mahalle adasına saldırmayacağı hakkında aracı devlet temsilcilerinin yazısı. Farsça.
145. Serdeşt ahalisinin Dışişleri Bakanlığına mektubu (s.582). Tarih: Ramazan 1268. Derviş Paşa'nın Serdeşt ahalisi ile ilgili faaliyetleri. Farsça.
146. Bâne ahalisinden güvenilir 34 kişinin mührünü taşıyan Mirza Cafer Han Müşirüddeve'ye arzları (s.568). Tarih: Ramazan 1268. Derviş Paşa'nın Bâne ahalisini kandırma teşebbüsleri ve ahalinin buna ilgi göstermediği. Farsça.
147. Horo (Makû köylerinden)'luların Mirza Cafer Han Müşirüddeve'ye gönderdikleri tutanak (s.592). Tarih: Şevval 1268. Horo ahalisinin İran'a bağlılıkları ve Reşid Paşa'nın zulmünün dile getirilmesi. Farsça.
148. Mirza Cafer Han Müşirüddeve'nin Dışişleri Bakanlığına yazısı (s.594). Tarih: 15 Şevval 1268. Derviş Paşa'nın Lahican ve Uşnuye'deki fesad faaliyetleri. Farsça.
149. Çehrikilerin Müşirüddeve'ye gönderdikleri tutanak (s.596). Tarih: Şevval 1268. Derviş Paşa'nın Çehrik ahalisini aldatmak için yaptığı faaliyetler. Farsça.

150. Rusya Maslahatgüzarının Sadrazam Mirza Aka Han-ı Nuri'ye yazısının çevirisi. (s.600). Tarih: 17. R. ewel 1269. İran ordusunun Sultaniye'de toplanması. Farsça.

151. Aracı devletler Maslahatgüzarlarına Dışişleri Bakanlığının yazısı (s.602). Tarih: 3 C. ewel 1269. İran ordusunun Sultaniye'deki geçit töreni. Farsça.

152. Dışişleri Bakanlığından aracı devletler elçilerine yazı (s.604). Tarih: 14 Ramazan 1269. Kotur'un tahliyesi. Farsça.

153. Dışişleri Bakanlığından aracı devletler elçilerine yazı (s.608). Tarih: 14 Ramazan 1269. Kotur'un tahliyesi ve diğer hudud konuları. Farsça.

V.BÖLÜM: Dört Devlet Görevlilerinin Görüşme ve Konuşmaları İle İlgili Toplantı Tutanaqlarının Süreti (s.611-823):

154. 1. Oturum: 15 R. sâni 1259 /Pazartesi (s.613). Erzurum görüşmelerinin 1. oturumu. Farsça.

155. 2. Oturum. 19 R. sâni 1259/Cuma (s.636). Erzurum görüşmelerinin 2. oturumu. Farsça.

156. 3. Oturum: 24 R. sâni 1259/Çarşamba .Erzurum görüşmelerinin 3. oturumu. Farsça.

157. 5. Oturum: 20 Şevval 1259/Salı (s.663). Erzurum görüşmelerinin 5. oturumu. Süleymaniye ile ilgili konular. Farsça.

158. 7. Oturum: 14 Zilkade 1259/Perşembe (s.685). Erzurum görüşmelerinin 7. oturumu. Farsça.

159. 8. Oturum: 19 Zilkade 1259/Salı (s.697). Hürremşehr ile ilgili konular. Farsça.

160. 9. Oturum: 26 Zilkade 1259/Salı (s.704). Hürremşehr ile ilgili konular. Farsça.

161. 11. Oturum: 13 Zilhicce 1259 (s.720). Âzerbaycan hududu, firar eden şehzadeler ve gümrük konuları. Farsça.

162. 12. Oturum: Zilhicce 1259/Çarşamba (s.734). Kaçak boy, oymak ve aşiretlerin iadesi. Farsça.

163. 14. Oturum: 3 Muharrem 1260/Salı (s.747). Zohab meselesi. Farsça.

164. 18. Oturum: 12 Safer 1260 (s.772). İki ülkedeki diğer ülke uyruğu vatandaşların durumu. Farsça.

165. Emir-i Nizam (Ordu Komutanı)'ın Hacı Mirza Akası'ye yazısının süreti (s.800). Tarih: 8 R. sâni 1260. Hududlarda verdirilen zarar-zıyan. Farsça.

166. Emir-i Nizam (Ordu komutanı)'ın Hacı Mirza Akası'ye yazısının süreti. Tarih: Zikade 1260. Hürremşehr hakkında. Farsça.

167. Vezir-i Nizam (Milli Savunma Bakanı)'ın Hacı Mirza Akası'ye yazısının süreti (s.807). Tarih: 17 Zilhicce 1260. Van, Kars ve Bayezid'in mülkiyeti. Farsça.

168. Vezir-i Nizam (Milli Savunma Bakanı)'ın Hacı Mirza Akası'ye yazısının sûreti (s.810) Tarih: 1260. Osmanlı devletinin verdirdiği zarar-zıyan. Farsça

169. Dört devlet temsilcilerinin 28 Muharrem 1258/10-22 Kasım 1851 tarihinde Ser-i Pul-i Zohab'da I. Görüşmelerinin tutanak sûreti (s.812). Hürremşehir ile ilgili konular.

VI.BÖLÜM: (s.825-859):

1. Kısım: Hududlardaki köyler İle İlgili hüküm ve belgelerden örnekler:

170. Safevî Şahı II. Tahmasb'ın Urmiye vâizi Molla Muhammed Taki'ye fermanınin sûreti (s.827). Tarih: Zilhicce 1144. Farsça.

171. Hoy'a bağlı Günbed köyünün satış belgesi sûreti (s.829). Tarih: 25 Şevval 1237. Farsça.

172. Hududdaki Sivan köyünün satış belgesi sûreti (s.835). Tarih: 18 Zilhicce 1244. Farsça.

173. Hoy'a bağlı Uşan köyünün alım-satım belgesi (s.839). Tarih: Zilhicce 1254. Farsça.

174. Hoy'a bağlı Meduve köyünün satış belgesi (s.844). Tarih: C. sâni 1256. Farsça.

175. Hudud köyleri satış belgesi sûreti (s.847). Tarih: 28 Zilhicce 1256. Farsça.

176. Azerbaycan'da bâzı köylerin satışı ile ilgili olarak Yahya Han-ı İlhan'dan Kacar Muhammed Şah'a yazı sûreti (s.851). Tarih: Zilhicce 1258. Farsça.

177. Hoy'a bağlı Sivan köyünün $\frac{1}{4}$ ' ünün satış belgesinin sûreti (s.854). Tarih: 16 R. evvel 1260. Farsça.

178. Hududdaki Haramlu köyünün mülkiyeti (s.857). Tarih: Ramazan 1260. Farsça.

179. İmamkulu Mirza'nın Zohab hâkimine yazısının sûreti (s.859). Tarih: Şewal 1268. Zohab'ın vergisi. Farsça.

Ekler Kısım:

- Osmanlı Sultanlarının adları (s.863),
- III. Selim devri Sadrazam ve Şeyhülislâmlarının adları (s.865),
- II. Mahmud devri Sadrazam ve Şeyhülislâmlarının adları (s.866),
- Sultan Adülmecid devri Sadrazam ve Şeyhülislâmlarının adları (s.868),
- Sultan Abdülaziz devri Sadrazam ve Şeyhülislâmlarının adları (s. 869),
- Resimler (s.879),
- Haritalar (s.881).